

- Araştırma Makalesi -

UYARLAMA DAVALARININ HUKUKÎ NİTELİĞİ İLE HÜKÜM VE SONUÇLARI*

(LEGAL CHARACTER AND CONSEQUENCES OF CASES ABOUT ADJUSTMENT
OF CONTRACT)

Prof. Dr. Selma ÇETİNER**
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Uğur BULUT***

ÖZ

Sözleşme hukukunun en temel ilkesi olan ahde vefa ilkesi, sözleşme ilişkisinin kurulduğu andaki koşulların bir taraf aleyhine ciddî olarak değişmesi hâlinde terk edilmekte ve ilgili tarafa sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını talep hakkı verilmektedir. Böyle bir talep ile açılan dava inşai dava niteliğindedir ve inşai davalarda verilen hükümler, kural olarak, geleceğe etkilidir. Ancak, uyarlama davasında olduğu gibi özel bir sebebin varlığına dayanan inşai davalarda verilen hükümler geçmişe etkili kabul edilmelidir. Böylece, bu davada verilen hüküm, uyarlama talebinin koşullarının olduğu ve ileri sürüldüğü andan itibaren geçerli olmak üzere hukukî sonuç doğurmalıdır. Ancak, bu sonuçların ortaya çıkması her hâlükârda hükmün kesinleşmesine bağlıdır.

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

* Bu makale 01.04.2023 tarihinde Yayınımıza ulaşmış olup, 02.05.2023 tarihinde birinci hakem; 29.05.2023 tarihinde ikinci hakem onayından geçmiştir.

** İstanbul Gedik Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı, selma.cetiner@gedik.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9509-303X.

*** İzmir Bakırçay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı, ugr.bulut@bakircay.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4347-1799
Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmişlerdir.

Katkı Payı Oranı: Yarı yarıya (%50/%50)'dir.

Bu makaleye atıf için; ÇETİNER, Selma, BULUT, Uğur, “Uyarlama Davalarının Hukukî Niteliği ile Hüküm ve Sonuçları” İzmir Bakırçay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt No.: 4, Sayı No.: 7, 2023, s. 3-26.

Anahtar Kelimeler: Uyarlama Davası, İnşâî Dava, İnşâî Etki, Kesin Hüküm, Menfî Tespit

ABSTRACT

Pacta sunt servanda, which is the fundamental principle of contracts law, is ignored when the conditions existing in the time of drawing up the contract are shifted seriously one of the parties disadvantage. Hence that party has the right to claim adjustment of the contract according to new conditions. The case including such a claim is regarded as a constitutive case and the decisions arising from constitutive cases are proactive decisions in principle. However, in the event of a special reason such as the basis of adjustment cases, decisions should be accepted as having retroactive effects. Therefore, the decision given should have legal consequences beginning from the moment of existing of the conditions and asserting the adjustment claim. However, all those legal consequences occur with res judicata.

Keywords: Adjustment Case, Constitutive Case, Constitutive Decision, Res Judicata, Negative Declaratory Case

I. UYARLAMA DAVALARI

A. Genel Olarak

Sözleşme, tarafların iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun olarak açıklamalarıyla kurulur (TBK m. 1/1). Tarafların sözleşme yapmalarının nedeni, kendilerine uygun olan, istedikleri bir hukukî sonuç elde etmektir. Onları bu hukukî sonucu istemeye iten şey, sözleşmenin yapıldığı andaki mevcut koşullardır. Bu dış koşullarda sözleşme sonrası meydana gelen değişikliklerin sözleşmelere etkisi söz konusu olduğunda her şeye rağmen tarafların sözleşme ile bağlı olduklarını söyleyebilir miyiz? Gerek uluslararası hukukta gerekse ulusal hukuk sistemlerinde böyle bir durumda ahde vefa (pacta sunt servande) ilkesi prensip olarak kabul edilmektedir.¹ Ahde vefa, kendi isteğiyle borç altına giren borçlunun,

¹ İtir Bingöl, Mücbir Sebep (Ankara 2011) 8ff, 86ff; Hafize Özdilek, ‘Ahde Vefa – Pacta Sunt Servanda– İlkesinin İklim Değişikliğine Bağlı Doğa Felaketleri Kapsamında Değerlendirilmesi’ (2021) 13 Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 125ff; Ayşe Arat, Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması (Ankara 2006) 17;

koşullar ne olursa olsun borcunu yerine getirmesi ilkesidir.² Bu sözleşmeye bağlılık ilkesi yalnızca ahlakî bir ilke değil, hukukî güvenlik için de gereklidir.³ Ancak, özellikle uzun soluklu sözleşmelerin uygulanması sırasında ekonomi, teknoloji, tabiat vb. dışsal koşullarda meydana gelen olağanüstü değişikliklerin sözleşmeleri olumsuz etkilediği durumlarda, bu genel kurala kesin ve sıkı bağlılık istemenin adil olmayan sonuçlara sebep olduğu görülmüştür. Bu bağlamda ahde vefa ilkesinin şartlar değişmediği sürece geçerli olduğu, şartlar değişmişse “*clausula rebus sic stantibus*” ilkesinin⁴ uygulanması kabul edilerek “sözleşmenin yeni koşullara uyarlanması söz konusu olmalıdır” denilmiştir.⁵ Bu bağlamda birçok ülkenin mevzuatlarında bu ilkeye yer verilmiştir. Örneğin Almanya’da 2002 yılında BGB § 313 de “işlem temelinin bozulması” düzenlenmiştir.⁶ Bu kurama göre; sözleşmenin temelini teşkil eden, kendisi üzerine anlaşmanın dayandığı ve karşılıklı edimlerin belirlendiği, edim ve karşı edim arasındaki dengenin taraflardan biri için katlanılmaz ölçüde çekilmez hâle gelmesi, işlem temelinin çökmesidir.⁷ İsviçre Hukuku’nda ise, şartların değişmesi hâlinde, bazı unsurların gerçekleşmesi hâlinde, sözleşmeye müdahale edilmesi *clausula rebus sic stantibus* ilke-

Seçkin Topuz, Denge Bozulması ve İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale –Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi (Ankara 2009) 64-65; İbrahim Kaplan, Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi, Sözleşmenin Yorumu, Sözleşmenin Tamamlanması, Sözleşmenin Değişen Hâl ve Şartlara Uydurulması (Ankara 1987) 113; Mehmet Erdem Aybay, ‘Sözleşmelerin Değişen Koşullara Göre Uyarlanması’ (2016) 1 Cevdet Yavuz’a Armağan 332

² Fikret Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (25th edn, Ankara 2020) 543; Arat (n 1) 17; Aybay (n 1) 332

³ Topuz (n 1) 65; Kaplan (n 1) 118; Bingöl (n 1) 88; Arat (n 1) 51; Celal Ülgen, ‘Uyarlama Davaları’ (2002) 49 Mevzuat Dergisi 1ff

⁴ Bir hukuk ilkesi olmamakla beraber, hâkimin sözleşmeye müdahalesi Türk-İsviçre Hukukunda “*clausula rebus sic stantibus*” kavramıyla anılmaktadır. Bkz. Topuz (n 1) 70-71, 121

⁵ Kemal Oğuzman and Turgut Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Vol I (18th edn, İstanbul 2020) 604-605; H Tamer İnal, Borca Aykırılık (Ankara 2014) 445; Arat (n 1) 52

⁶ Arat (n 1) 56; Aybay (n 1) 336; Topuz (n 1) 12; Ahmet Kılıçoğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (20th edn, Ankara 2016) 275

⁷ Rona Serozan, ‘Karşılıklı Sözleşmelerde Baştan Dayatılmış veya Sonradan Oluşmuş Edimler Arası Dengesizliğin Uyarlama Yoluyla Düzeltilmesi’ (2000) Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman Anısına Armağan 164; Gülmelihat Doğan, ‘Aşırı İfa Güçlüğü Nedeniyle Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması’ (2014) (111) TBB Dergisi 11; Yargıtay 13 HD, 16898/18895, 13.06.2014 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası)

siyle belirtilmektedir.⁸ Fransa’da, bu konu “emprevizyon teorisi” ile açıklanmıştır. Bu teoriye göre; bir sözleşme tarafların niyetlerine uygun olarak daima uyarlanabilir ve yorumlanabilir, sözleşme taraflarca dürüstlük kurallarına uygun olarak yerine getirilmelidir.⁹

Ülkemizde ise 818 sayılı mülga Borçlar Kanunu’nda bu konuyu düzenleyen bir hüküm yer almamıştı. Ancak, bu süreçte uyarlama davalarında yargı kararlarında “işlem temelinin çökmesi” teorisi kabul görmüştü.¹⁰ 6098 sayılı yürürlükteki Türk Borçlar Kanunu’nda, önceki kanunda yer almayan bu husus “aşırı ifa güçlüğü” başlığı ile 138. maddede düzenlenmiştir. Bu maddenin gerekçesinde bu yeni düzenlemenin öğreti ve uygulamada sözleşmeye bağlılık (ahde vefa) ilkesinin istisnası olarak kabul edilen “işlem temelinin çökmesi”ne ilişkin olduğu, imkânsızlık kavramından farklı olarak aşırı ifa güçlüğüne dayanan uyarlama isteminin temelinin Türk Medeni Kanunu’nun 2. maddesinde düzenlenen dürüstlük kuralına dayandığı belirtilmiştir.¹¹ Bu maddeye göre uyarlama istemenin koşullarından bahsetmeden önce belirtmek gerekir ki, Türk Borçlar Kanunumuzun özel hükümler kısmında bazı sözleşmelerin koşullarında meydana gelen değişikliklere ilişkin özel düzenlemeler de vardır.¹² Örneğin; kira sözleşmelerinin devamı sırasında önemli sebeplerin varlığı hâlinde, kira ilişkisi kendisi için çekilmez hâle gelen tarafın talebiyle ilgili düzenleme (TBK m. 331, 369) ve buna benzer diğer bazı sözleşmelerde (Bağış sözleşmesi, TBK m. 296; ürün kirası sözleşmesi m. 363; eser sözleşmesi m. 480) özel düzenlemeler mevcuttur. *Eren*, bu

⁸ Topuz (n 1) 121

⁹ Bingöl (n 1) 91

¹⁰ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 11-460/651, 17.09.1997 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); Yargıtay 13 HD, 22/524, 04.02.1999 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); Yargıtay 13 HD, 6791/9014, 24.10.1994 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); Yargıtay 13 HD, 145/3339, 06.04.1995 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası)

¹¹ İşlem temelinin çökmesi hâlleri, aşırı ifa güçlüğü kavramından daha geniş olup; edimler arası dengenin bozulması ve sözleşme ile izlenen amacın boşa çıkması durumları da işlem temelinin çökmesi kapsamındadır. TBK’nın 138. maddesi gerekçesinde ise işlem temelinin çökmesi kavramına dar bir anlam yüklenmiş ve maddenin birçok açıdan boşluk içerdiği, Adalet Komisyon Raporu’nda “düzenleme yokluğunda yargı TMK m. 2/1 veya m. 1/2 yoluyla soruna özgü içtihat hukukunu geliştirerek ihtiyacı giderecektir.” şeklinde ifade edilerek uygulama detayları yargıya bırakılmıştır. Bkz. Sedef Kılıç, ‘Aşırı İfa Güçlüğü ve Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması’ <<https://www.mondaq.com>> Erişim tarihi: 07.11.2022

¹² Bkz. Kılıçoğlu (n 6) 272-273

düzenlemelerin özel niteliği ve şartlar elverdikçe diğer sözleşme ilişkilerine de kıyasen uygulanması görüşündedir.¹³ Yine sözleşme serbestisi gereğince taraflar öngörülemeyen bu durumlar için sözleşmelerinde özel düzenlemeler getirmiş olabilirler. Bu durumda da sözleşmenin uyarlanması konusunda bu hükümler uygulanacaktır.¹⁴

Bu şekilde, dışsal koşullarda meydana gelen değişiklik nedeniyle, bu değişiklikten olumsuz etkilenen tarafın mahkemeye başvurarak taraflar arasında uygulanmakta olan sözleşmenin yeni koşullara göre düzen-

¹³ Eren (n 2) 546

¹⁴ İnal (n 5) 456; “Özellikle uluslararası ticari akitlerde mahkemeler sözleşmede bu konuda bir hüküm bulunmasa da sözleşmeye müdahale ederken, ticaret hakemleri, tacirlerin sözleşmelerine beklenmeyen hallerle ilgili hüküm koyma imkân ve yetkisine rağmen bunu yapmamış olmasını ‘iradi bir sessizlik’, bir riske katlanmak için verilmiş bilinçli ve mantıklı bir karar olarak yorumlamaktadırlar.” (Cemal Şanlı, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları (İstanbul 2005) 39); “Amerikan Mahkemeleri ‘Elverişsizlik Doktrininden’ yararlanabilmek için tarafın sözleşmede riski üstlenmemiş olması gerekir. Özellikle ekonomik beklenmeyen durumlarda, taraflardan sözleşmeye koyacakları fiyat ayarlama şartıyla kendilerini garanti altına almaları beklenmektedir.” (Bingöl (n 1) 162). Benzer şekilde Yargıtay, ekonomik kriz nedeniyle Japon Yeninin TL. karşısında aşırı değer kazandığı gerekçesiyle sözleşmenin uyarlanması talebini “Türk hukukunda, mehz kanundaki uygulamalar doğrultusunda, M.K.nun 2. maddesinden de esinlenilerek, hem Clausula Rebus Sic Stantibus ilkesi, hem de İşlem Temelinin çökmesi kuramı uygulanmak suretiyle, uyarlanma davalarının görülebilir olduğu benimsenmiştir. İşlem Temelinin Çökmesi kavramının uygulanabilmesi için, sonradan meydana gelen değişikliklerin önceden teşhis ve tahmin edilememiş olması gerekir ... / Ülkemizde 1958 yılından beri devalüasyonlar ilan edilmekte sık sık para ayarlamaları yapılmakta, Türk parasının değeri dolar ve diğer yabancı paralar karşısında düşürülmektedir. Ülkemizdeki istikrarsız ekonomik durum davacı tarafından tahmin olunabilecek bir keyfiyettir. Somut olayda uyarlamanın koşullarından olan öngörülmezlik unsuru oluşmamıştır. Nitekim aynı ilkeler, Hukuk Genel Kurulu'nun 15.10.2003 gün ve 2003/13-599 E.-2003/599 K.; Hukuk Genel Kurulu'nun 07.05.2003 gün ve 2003/13-332 E.-2003/340 K.sayıli kararlarında da benimsenmiştir.” (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 13-1614/900, 22.11.2014 - Kazancı İçtihat Bilgi Bankası) şeklinde karar vererek bu sonuçların sözleşmeye yansımalarının öngörülebilir olduğunu kabul etmiştir. Gerekçe aynı olmasa burada tarafların ekonomik dalgalanmaların sık olduğu ülkemizde bunu sözleşmeye yazmayan özellikle tacirin riski üstlendiğini kabul etmiştir sözleşmedeki uyarlama kaydı, sözleşmenin her durumda ifa edileceğine veya beklenmedik bir olay karşısında sözleşmenin sona ereceğine dair olabilir. Bu durumda sözleşmede bulunan hükme göre uyarlama yapılacaktır. Bkz. Arat (n 1) 126-127; Topuz (n 1) 165ff; İnal (n 5) 464ff

lenmesini talep ettiği davalara “uyarlama davaları” denilmektedir.¹⁵ Hâkim sözleşmeye müdahale isteyen tarafın talebini haklı gördüğünde, sözleşmeyi yeni koşullara göre uyarlayacaktır.¹⁶ Diğer yandan, sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasının mümkün olmaması hâlinde, sözleşmeden dönme veya sürekli edimli sözleşmelerde fesih hakkının kullanılması da mümkündür (TBK m. 138/1). Ancak, dönme veya fesih hakkına ilişkin açıklamalar çalışmamız kapsamını aştığından bu hususlara değinilmemiştir¹⁷; sadece, uyarlama davasının koşulları, niteliği ve hüküm ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

B. Uyarlama Davalarının Koşulları

Türk Borçlar Kanunu’nun genel hükümler kısmında yer alan aşırı ifa güçlüğü nedeniyle (TBK m. 138) sözleşmelerin uyarlanmasının istenebilmesi için temel dört unsurun gerçekleşmesi gerekmektedir.¹⁸ Bunlar;

• **Öngörülemezlik Unsuru:** Bir sözleşmeye uyarlama istenebilmesi için öncelikle, öngörülemeyen ve öngörülmesi de beklenilmeyen olağa-

¹⁵ Ülgen (n 3) 1ff; Topuz (n 1) 322ff; “...Mahkemece uyarlama davalarında uygulanması gereken ilke ve esasların tek tek ortaya konulması...” Yargıtay 3 HD, 2910/6680, 17.11.2020 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası)

¹⁶ Topuz (n 1) 322ff; Kılıçoğlu (n 6) 278ff; Kaplan (n 1) 112; Eren (n 2) 546ff

¹⁷ Belirtmek gerekir ki, dönme veya fesih talep hakkı uyarlama talep hakkıyla seçimlik olarak borçluya sunulmuş imkânlar olmayıp sadece uyarlamanın taraflar arasındaki menfaat dengesine aykırı olması gibi sebeplerle kullanılabilecek imkânlar olarak kabul edilmektedir. Bkz. Oğuzman and Öz (n 5) 608; Kılıçoğlu (n 6) 278

¹⁸ “...bu yeni düzenleme, öğreti ve uygulamada sözleşmeye bağlılık (ahde vefa) ilkesinin istisnalarından biri olarak kabul edilen, “işlem temelinin çökmesi” ne ilişkindir. İmkânsızlık kavramından farklı olan aşırı ifa güçlüğüne dayanan uyarlama isteminin temeli, Türk Medeni Kanunu’nun 2. maddesinde öngörülen dürüstlük kuralıdır. Ancak sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması ya da dönme hakkının kullanılması, şu dört koşulun birlikte gerçekleşmesine bağlıdır.

a) Sözleşme yapıldığı sırada, taraflarca öngörülmeyen ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum ortaya çıkmış olmalıdır.

b) Bu durum borçludan kaynaklanmamış olmalıdır.

c) Bu durum sözleşmenin yapıldığı sırada mevcut olguları, kendisinden ifanın istenmesini dürüstlük kurallarına aykırı düşecek derecede borçlu aleyhine değiştirmiş olmalıdır.

d) Borçlu borcunu henüz ifa etmemiş veya ifanın aşırı derecede güçleşmesinden doğan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olmalıdır.....” Yargıtay 3 HD, 5067/7930, 07.09.2021 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası)

nüstü bir durumun varlığı gerekir.¹⁹ Öngörülemeyen durumun tanımı kanunda yapılmamıştır. Ancak, Milletlerarası Ticari Sözleşmelere İlişkin UNIDROIT İlkelerinin 6.2.2. maddesinde öngörülmeleyen durumun tanımı yapılmıştır. Buna göre; “*Edimlerin dengesini temelinden değiştiren olayların meydana gelmesi halinde öngörülmeleyen durum vardır*”.²⁰ Bu maddeye göre öngörülemeyen; sonradan ortaya çıkan olay ya da durumlar değil, bu olayların sözleşmeye etkisi olmalıdır. Örneğin bir savaşın çıkacağı öngörülebilir; ancak, bunun sözleşmeye etkisi, öngörülemez olmalıdır. Bu nedenle olağanüstü durumun sözleşme yapıldıktan sonra ortaya çıkmış olması gerekmez.²¹ Olağanüstü durum sözleşme yapıldığı sırada var olabilir veya gerçekleşeceği tahmin edilebilir. Ancak, öngörülemeyen olan bu durumun sözleşmeye olan olağanüstü etkisidir. Nitekim Yargıtay bir kararında

“....Yavuz Sultan Selim Köprüsünü, köprü açıldıktan sonra idare tarafından bir kısım araçlara yeni köprüden geçme mecburiyeti getirileceğini, açılan yeni köprü ve otoyol fiyatlarının ne olacağı hususlarını davacının önceden bilmesi beklenemez. Bu nedenle ilke olarak dava

¹⁹ İngiltere’de de “İfanın Engellenmesi Doktrini” (Docrine of Frustration) öngörülen ya da öngörülebilir olan olaylarda uygulanmaz (Bingöl (n 1) 126). “....Yeni koronavirüs (Covid-19) salgını Mart 2020 ayından itibaren ülkemizde görülmeye başlanmış ve bu kapsamda hastalığın yayılmasının kontrol altına alınması amacıyla çeşitli tedbirler başvurulmuştur. Bu tedbirler kapsamında olmak üzere zaman zaman ve ihtiyaç durumuna göre sokağa çıkma yasağı uygulanması, iş yerlerinin kapatılması veya esnek çalışma, evden çalışma gibi değişkenlik gösteren tedbirler uygulanmış olup, salgının etkilerinin ve yetkili kurumlarca alınan tedbirlerin halen devam ettiği bilinmektedir.

Bu boyuttaki salgın hastalık, gerek dünyada gerekse ülkemizde şu ana kadar tecrübe edilmemiş sonuçlar doğurmuş, özellikle bazı sektörlerin salgından ve alınan tedbirlerden daha fazla etkilendiği görülmüştür.

Genel olarak sözleşmelerde "Ahde vefa ilkesi" geçerlidir. Ancak Türk Borçlar Kanunu'nun 138.maddesinde açıklandığı üzere sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülmesi beklenmeyen olağanüstü bir durumun ortaya çıkması durumunda sözleşmeye bağlılık ilkesinin sıkı bir şekilde uygulanması, hakkaniyete aykırı olacağından hakimın sözleşmeye müdahalesi ve sözleşmeyi yeni koşullara uyarlaması mümkündür.

Yaşanılan salgın hastalık sürecinin olağanüstü bir durum olduğu ve taraflarca öngörülemeyeceği açıktır. O halde genel olarak salgın hastalık sürecinin Türk Borçlar Kanunu'nun 138. maddesinde belirtilen olağanüstü durum olarak kabul edilmesi gerekir.” Bursa Bölge Adliye Mahkemesi 4 HD, 1226/1086, 07.10.2020

²⁰ Kemal Dayınlarlı, Milletlerarası Sözleşmelere İlişkin İlkeler (Ankara 2005) 103

²¹ Olağanüstü durumun sözleşmenin yapılmasından sonra ortaya çıkması gerekir. Bkz. Kılıç (n 11); Kılıçoğlu (n 6) 277

konusu olayda sözleşmenin yapılması sırasında öngörülemeyen olağanüstü bir durumun sonradan ortaya çıktığının ve buna bağlı olarak TBK'nın 138. maddesinde öngörülen uyarlamanın ilk koşulunun gerçekleştiği kabul edilmelidir.”

sonucuna varmıştır. Yargıtay burada Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nün açılacağına öngörüldüğü ancak bunun sonuçlarının öngörülemez olduğunu kabul etmiştir.²² Elbette olağanüstü durum olarak kabul edilen savaş, seferberlik, deprem, sel vb. afetler dünyada ilk defa olan hadiseler değildir, bu şartlar altında da sözleşme yapılmış olabilir. Başka bir deyişle, olağanüstü durum sözleşme yapıldığı sırada mevcut olabilir. Burada öngörülemeyen, bu olağanüstü durumun sözleşmeye etkisidir. Zira, bu olağanüstü hadiseler taraflar arasındaki sözleşmeyi etkilememiş de olabilir. Nitekim COVID19'un bulunduğu sırada bir sözleşme yapılmış olabilir, ancak sonradan idarenin alacağı bazı kararlarla bu salgının sözleşmeyi nasıl etkileyeceği öngörülemez olabilir.²³ Zira, beklenmeyen durumlar bir doğa olayı (hukukî olay) şeklinde karşımıza çıkabileceği gibi bir hü-

²² Yargıtay 11 HD, 1968/1443, 18.02.2021 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Yargıtay'ın vermiş olduğu bu karara karşı “Davacının yüklenici olduğu sözleşme 29.Nisan.2016 tarihinde imzalanmış, köprü ise 26. Ağustos. 2016 tarihinde trafiğe açılmıştır. TTK.18. maddesine göre ise; tacir, her türlü ticaretine ait bütün faaliyetlerinde basiretli bir iş adamı gibi hareket etmek zorundadır. Davacının tacir olduğu ve basiretli bir iş adamı gibi hareket etmek zorunda olduğu dikkate alındığında, sözleşmenin imzalandığı sırada sözleşmenin 14.2.maddesi ile taşıma hizmetinin ücretlendirilmesi konusunda gerekli araştırmaları yaparak her türlü tedbiri almakla yükümlüdür. Yavuz Sultan Selim köprüsünün İstanbul trafiğini rahatlatmak amacıyla yapıldığı kamu oyunun bilgisinde olan bir husus olup, köprü trafiğe açıldığında bir kısım araçların zorunlu olarak köprüyü kullanacağı kamuoyunun bilgisindedir. Bu sebeple, sözleşmenin yapılması sırasında öngörülmemeyen ve öngörülmesi beklenemeyen olağan üstü bir durumun sonradan ortaya çıktığı, bu durumun davacı taraftan kaynaklanmadığı, işlem temelinin çökmüş olduğu kabul edilemez.” gerekçesi ile İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 12 Hukuk Dairesi (790/1104, 07.07.2021 - Kazancı İçtihat Bilgi Bankası) direnme kararı vermiştir. Direnme kararının temyiz edilmesi üzerine dosya Yargıtay Hukuk Genel Kurulunda olup henüz kesinleşmemiştir.

²³ Nitekim COVID19 olağanüstü bir durum olmakla beraber, bazı sözleşmeleri etkilememiştir. “...salgının ve salgının yayılmasının engellenmesi amacıyla alınan tedbirlerin etkileri sektörlere ve işin yapıldığı yere göre farklılık göstermesi nedeniyle bu olağanüstü durum karşısında; somut olayda olduğu üzere kiranın uyarlanması talep edildiğinde mahkemece salgının ve alınan tedbirlerin bizzat kiracı üzerindeki etkileri değerlendirilmelidir.” Bursa Bölge Adliye Mahkemesi 4 HD, 1226/1086, 07.10.2020 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası)

kümet yasağı şeklinde de olabilir.²⁴ Bu nedenle doğa olayı olduğu sırada sözleşme yapılmış olsa bile, bu olaya bağlı öngörülemezlik durumlarından sözleşme etkilenebilir kanaatindeyiz.

Öngörülemezlik hiç kimse tarafından öngörülemezlik mutlak bir öngörülemezlik olabileceği gibi yalnızca sözleşme tarafınca öngörülemezlik nisbî bir öngörülemezlik de olabilir.²⁵ Eğer sözleşme tarafı tacir ise, bizim de katıldığımız görüşe göre, öngörülemezlik tespiti yapılırken, aynı iş çevresinde faaliyette bulunan kişilerin ilgili sonuçları öngörüp öngöremeyeceği göz önüne alınmalıdır.²⁶ Zira tacir, ayrıca basiretli bir iş adamı gibi davranmak zorunda olduğundan (TTK m. 20/2), ondan beklenen öngörü de mahkemece daha itinalı tartılacaktır.²⁷

•*Dışsalılık Unsuru:* Aşırı ifa güçlüğü nedeniyle sözleşmenin uyarlamasının istenebilmesi için, olağanüstü durumun talepte bulunandan kaynaklanmayan bir sebeple meydana gelmiş olması gerekir (TBK m. 138). Kanunî düzenleme metni taraflardan kaynaklanmayan bir sebeple dediğine ve kusurdan bahsetmediğine göre, tarafın çalışanlarının greve gitmesi, 3. kişinin borcunu yerine getirmemesi gibi durumlarda dışsalılık unsurunun gerçekleştiğini söyleyebilir miyiz? Burada “borçludan kaynaklanmayan” lafzını borçlunun sebep olmadığı, dolayısıyla borçlunun ihmâlî ya da kastî (kusur) bir hareketinden kaynaklanmayan şeklinde anlamalıyız. Nitekim birçok yazar da bu unsuru “uyarlama isteyen

²⁴ Bingöl (n 1) 191

²⁵ “Viyanalı Satım Sözleşmesinin (CISG) sorumluluktan kurtulmayı düzenleyen 79. maddesi, borcu ifaya engel durumun makul kişi tarafından öngörülemezliğini aramaktadır. “Makul Kişi” ise, ne ortaya çıkabilecek bütün felaketleri düşünen karamsar bir kişi ne de başına herhangi bir olumsuzluk geleceğini hiç aklına getirmeyen bir kişi değil, düşünceleri bu ikisi arasında olan –iyi aile babası- niteliğindedir.” (Bingöl (n 1) 198-201)

²⁶ Bingöl (n 1) 200-201; İrfan Baştuğ, Borçlar Hukuku -Genel Hükümler- (İzmir 1977) 266

²⁷ “Davacı tacirin ekonomik kriz işaretlerinin ortaya çıktığı bir dönemde yabancı para üzerinden kira sözleşmesi yapması nedeniyle basiretli bir tacir gibi davranmadığı sonucuna varılmalıdır....Gerekli tedbirleri almadan sözleşme yapan ve borç altına giren tacirin alabileceği tedbirle önleyebileceği bir imkansızlığa dayanması kabul edilebilecek bir durum değildir. Ülkemizde 1958 yılından beri devalüasyonlar ilan edilmekte, sık sık para ayarlamaları yapılmakta, Türk parasının değeri dolar ve diğer yabancı paralar karşısında düşürülmektedir. Dolayısıyla ülkemizdeki istikrarsız ekonomik durum tacir olan taraflarca tahmin olunabilecek bir keyfiyettir. Somut olayda uyarlamasının koşullarından olan öngörülemezlik unsuru oluşmamıştır.” Yargıtay 11 HD, 3979/10988, 17.11.2003 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

kusurlu olmaması” şeklinde ifade etmiştir.²⁸ Viyana Sözleşmesi’nde (CISG) de bu unsur “borçlunun denetimi dışındaki engel” olarak yer almaktadır.²⁹

•*Dengesizlik Unsuru:* Olağanüstü durum sebebiyle sözleşmenin yapıldığı sırada mevcut koşullarda ifanın istenmesi, dürüstlük kuralına aykırı düşecek derecede uyarlama talep eden aleyhine değişmiş olmalıdır.

•*Borcun İfa Edilmemiş veya Hakkın Saklı Tutulmuş Olması:* Borçlu borcunu henüz ifa etmemiş veya uyarlama hakkını saklı tutarak ifa etmiş olmalıdır. Borçlu borcunu ifa ettiğinde borç sona ermiş olacağından, uyarlama da söz konusu olmayacaktır. Ancak borç, çekince konularak ifa edilmişse uyarlama istenebilir. Yine kısmî ifa söz konusuysa, kalan kısım için uyarlama istenebilir.

C. Uyarlama Davalarının Hukukî Niteliği

Bir önceki başlıkta yapılan tespit ve açıklamalar doğrultusunda, Türk Borçlar Kanunu’nun 138. maddesinde düzenlenen aşırı ifa güçlüğü nedeniyle uyarlama talep etme hakkı yenilik doğuran (inşai) bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, talepte bulunan mevcut bir sözleşme ilişkisinin içeriğinde değişiklik sonucunu doğuracak bir hak ileri sürmektedir. Bu nedenle, aşırı ifa güçlüğüne ilişkin kanunî düzenleme uyarınca, ister sözleşmenin feshi imkânı kullanılsın isterse sözleşmeden kaynaklanan borcun uyarlanması talep edilmiş olsun, inşai bir hak kullanılmaktadır. Kural olarak, inşai bir hakkın kullanılması doğrudan bir mahkeme kararına ihtiyaç duyulmaksızın veya mutlaka bir dava açılarak hüküm elde edilmesi suretiyle olabilir. Bu kapsamda, inşai nitelikteki aşırı ifa güçlüğü nedeniyle uyarlama talebi mahkeme kararıyla kullanılabilceğinden, inşai bir hakkın kullanılması talebiyle açılan bu dava inşai dava olarak kabul edilmelidir (HMK m. 108).³⁰

²⁸ Eren (n 2) 547; Kılıçoğlu (n 6) 278; Oğuzman and Öz (n 5) 607. Nitekim “Sözleşmenin rizikosuna kusuru ile neden olan veya bu rizikonun gerçekleşmesi iradesine dayanan ya da rizikonun sözleşmeye etkilerinin ağırlaşmasına neden olan tarafın, bu rizikolara katlanması beklenir.” (Topuz (n 1) 241)

²⁹ Bingöl (n 1) 197

³⁰ “Uyarlama davaları inşai davalardan olup, yargılama sonucu verilen mahkeme kararı ile sonuç doğurur.” Yargıtay 3 HD, 3452/6001, 04.06.2021 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). İnşai dava hakkında genel olarak bkz. Leo Rosenberg, Karl Heinz Schwab and Peter Gottwald, Zivilprozessrecht (18. Auflage, München 2018) § 92, Rdnr. 4; Thomas Rauscher, Wolfgang Krüger and Becker-Eberhard, Münchener Kommentar

Türk Borçlar Kanunu’nun 138. maddesinde uyarılama talebinin mutlaka mahkeme aracılığıyla ileri sürülebileceği “*hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme*” ifadeleriyle vurgulanmış; ancak, uyarılamanın mümkün olmaması hâlinde dönme veya fesih için böyle bir şart aranmamıştır. Bu nedenle, fesih veya dönme hakkı hâkim kararı olmaksızın kullanılabilecekken, uyarılama talebinin mutlaka mahkeme kararıyla kullanılması gerektiği ifade edilmektedir.³¹ Alman Borçlar Kanunu’nun 313. paragrafında ise, fesih veya dönme bakımından olduğu gibi sözleşmenin uyarlanması talebi bakımından da hâkim kararı gerektiği yönünde bir ifade yer almamaktadır (BGB § 313). Buradan hareketle, Alman hukukunda uyarılama davasının hukukî niteliğinin eda davası olduğu³²; bu davada davacının, davalıdan, kendisi tarafından ileri sürülen uyarılama talebine uygun bir irade beyanında bulunmasını talep etti-

zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen, Band I (6. Auflage, München 2020), § Vor 253, Rdnr. 30; Heinz Thomas, Hans Putzo and Christian Seiler, § 253 Vorb, Rdnr. 7; Saim Üstündağ, Medeni Yargılama Hukuku (7th edn, İstanbul 2000) 336; Ergun Önen, İnşai Dava (Ankara 1981) 102; Baki Kuru and Ali Cem Budak, Tespit Davaları (2nd edn, İstanbul 2010) 49; Ramazan Arslan and others, Medenî Usul Hukuku (8th edn, Ankara 2022) 320; Ejder Yılmaz, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Vol. II (4th edn, Ankara 2021) 2487; Hakan Pekcanıtez, Pekcanıtez Usûl Medenî Usul Hukuku, Vol. II (15th edn, İstanbul 2017) 984; Süha Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, Vol I (4th edn, Ankara 2021) 627; Meral Sungurtekin Özkan, ‘İnşai Karar ve Özellikleri’ (2004) 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı 555; Ali Cem Budak and Varol Karaaslan, Medenî Usul Hukuku (6th edn, İstanbul 2022) 154; Murat Atalı, İbrahim Ermenek and Ersin Erdoğan, Medenî Usûl Hukuku (5th edn, Ankara 2022) 339-341; Topuz (n 1) 326ff

³¹ Oğuzman and Öz (n 5) 608

³² MüKo-BGB/Finkenauer, § 313, Rdnr. 127ff; NK-BGB/Jung, § 313, Rdnr. 134. Alman Usûl Kanunu’nun 254. paragrafında düzenlenen kademeli davanın da (Stufenklage) kıyasen uygulanabileceği; böylece, davacının öncelikle sözleşmenin değiştirilmesine muvafakat; bundan sonra ise, değiştirilmiş sözleşmeye uygun ifa talep edebileceği ya da duruma göre belirsiz alacak davası veya tespit davası niteliğinde bir talep ileri sürülebileceği de ifade edilmektedir. Bu konuda bkz. MüKo-BGB/Finkenauer, § 313, Rdnr. 129, 132, 133; NK-BGB/Jung, § 313, Rdnr. 134; Martin Schmidt-Kessel and Christian Baldus, ‘Prozessuale Behandlung des Wegfalls der Geschäftsgrundlage nach neuem Recht’ (2002) NJW/29 2078; Barbara Dauener-Lieb and Wolfgang Dötsch, ‘Prozessuale Fragen rund um § 313 BGB’ (2003) NJW/13 927. Kademeli dava hakkında bkz. H. Özden Özkaya Ferendeci, ‘Alman ve İsviçre Hukukları’ndaki Kademeli Dava (Stufenklage) ile 6100 Sayılı HMK’ya Göre Belirsiz Alacak Davası’nın Karşılaştırılması’, (2012) MÜHF-HAD C. 18 S. 1 353ff

ği³³ ve bu talebin aslında değişikliğe uygun ifa talebine yönelik olduğu³⁴ ifade edilmektedir. Böylece uyarlama davası neticesinde verilen hüküm de davalı tarafın uyarlama talebine uygun bir irade beyanı ve bu kapsamda buna uygun ifade bulunma yükümlülüğünü içermektedir.³⁵ Ayrıca, Alman hukukunda davacı, Türk hukukundaki fesih veya dönme sonucuna benzer şekilde, doğrudan uyarlanmış talebini ileri sürdüğü bir eda davası da açabilir³⁶. Ancak, kanaatimizce, uyarlama talebine ilişkin Türk Borçlar Kanunu'ndaki düzenlemenin açıkça hâkim kararını araması (bu tercihin bilinçli olup olmadığı bir yana) karşısında, Türk hukuku bakımından uyarlama talebinin sadece dava yoluyla ileri sürülebilecek nitelikte bir inşâî hak olduğunu ve bu nedenle bu talebi içeren davanın da inşâî dava niteliğinde olduğunu kabul etmek mevcut düzenlemelere daha uygun görünmektedir.³⁷

³³ MüKo-BGB/Finkenauer, § 313, Rdnr. 131; Schmidt-Kessel and Baldus (n 32) 2076. Alman hukukunda önceki hâkim görüşün uyarlamanın bir talep olarak ileri sürülmesinden ziyade, kendiliğinden ve kanun gereği gerçekleştiği (ipso iure) hakkında bkz. HK-BGB/Fries/Schulze, § 313, Rdnr. 26; Schmidt-Kessel and Baldus (n 32) 2076 Dauener-Lieb and Dötsch (n 32) 921

³⁴ Jauernig/Stadler, § 313, Rdnr. 30

³⁵ Böyle bir hüküm, eda hükmü niteliğinde olacak ve Alman Usul Kanunu'nun 894. paragrafında yer alan irade beyanlarının icrasına ilişkin hükme göre yerine getirilecektir (MüKo-BGB/Finkenauer, § 313, Rdnr. 127; NK-BGB/Jung, § 313, Rdnr. 134; Schmidt-Kessel and Baldus (n 32) 2076; Dauener-Lieb and Dötsch (n 32) 923). Buna göre, borçlu bir irade beyanında bulunmaya mahkûm edilmişse, hükmün kesinleşmesiyle birlikte beyan yapılmış sayılır. Ancak, Türk İcra ve İflâs Kanunu'nda doğrudan böyle bir ilâmlı icra düzenlemesinin karşılığı yer almamaktadır. Doktrinde, Türk hukukunda da kıyasen bu yönde uygulama yapılabileceği (Necip Kocayusufpaşaoğlu, Borçlar Hukukuna Giriş (6th edn, İstanbul 2014) 106) veya Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile düzenlenen eda davası kapsamında bir irade beyanında bulunmanın de bir şey yapma borcu kapsamında kabul edilebileceği yönünde tartışmalar için bkz. Oğuzman and Öz (n 5) 405-406

³⁶ NK-BGB/Jung, § 313, Rdnr. 127; HK-BGB/Fries/Schulze, § 313, Rdnr. 26. Bu durumda, davacının uyarlama talebine karşı tarafça muvafakat edilmiş olduğu yönünde yorum yapılabileceği hakkında bkz. Schmidt-Kessel and Baldus (n 32) 2078. Ayrıca, doğrudan eda davası açabilme seçeneğinin usûl ekonomisine daha uygun olduğu hakkında bkz. Dauener-Lieb and Dötsch (n 32) 924, 927. Diğer yandan, yazarlar tarafından, sadece belirli bir edime yönelik değil de sözleşmenin tamamına yönelik bir uyarlamanın yapılabilmesi için diğer ihtimâllerin gözden geçirilmesi gerektiği de ifade edilmektedir.

³⁷ Uyarlama davası eda davası niteliğinde kabul edilirse hükmün icrasında da tereddütler yaşanacaktır. Kuşkusuz, bu görüşümüze karşı olarak mevcut inşâî dava nitelen-

II. UYARLAMA DAVALARINDA VERİLEN HÜKMÜN HUKUKÎ SONUÇLARI

A. Genel Olarak

Uyarlama davası neticesinde, uyarlama talebine ilişkin maddî hukukta kabul gören ve yukarıda değinilen koşullar incelenerek mahkemeye kabul veya ret yönünde karar verilecektir. Her iki durumda verilen kararın sonuçlarını, bu davanın bir inşai dava niteliğinde olduğuna ilişkin sonuçlarla birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

İnşai bir davada verilen ret kararı ile davaya konu talebin hukukî şartlarının gerçekleşmediğini tespit eden bir menfî tespit hükmü ortaya çıkar. İnşai davanın kabulü hâlinde ise, icraya gerek olmaksızın doğrudan talep doğrultusunda kurucu, bozucu veya değiştirici sonuçları doğuran inşai nitelikte bir hüküm karşımıza çıkmaktadır.³⁸ Böylece, eda ve tespit hükümleri geçmişte olmuş bir durumun hukukî sonuçlarını ortaya koyarken, inşai hükümler henüz gerçekleşmemiş yeni bir etki yaratır.³⁹ Bu kapsamda inşai nitelikteki uyarlama davası ile hâkim, daha önce tarafların karşılıklı irade beyanlarının uyuşmasıyla oluşmuş olan sözleşme

dirmesinin de tam olarak sorunları gidermeye elverişli olmadığı, borcunu aşırı ifa güçlüğünden kaynaklanan haklarını saklı tutarak ifa eden borçlunun bu davadan sonra yeni davalar açmak zorunda kalabileceği söylenebilir. Esasen benzer bir durum, tescile zorlama davası olarak adlandırılan ve aslında şahsî bir alacak hakkına dayanan tapu tescil davalarında da yaşanmaktadır. Doktrinde, bu davalar eda davası niteliğinde; ancak, inşai etki doğuran hükümlerin verildiği davalar olarak ifade edilmektedir. Bkz. Melek Bilgin Yüce and Ethem Saba Özmen, ‘Verilen Karar Sonrasında Tapuda Tescil Değişikliği Yaratın Davalarda Verilen (TMK m.1010/b.1 ve TMK m.1011/b.1) Şerhleri ve Sonuçları’ (2022) (4) Ankara Barosu Dergisi 333; İpek B Aldemir Toprak, ‘İnançlı İşlemden Kaynaklanan Tescile Zorlama Davası’ (2022) (2) Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1161. Esasen böyle bir farklılık yaratılmak istenmesi de eda veya inşai dava nitelendirmesinin tek başına tüm sorunlara cevap veremediğini göstermektedir. Bu konuda ayrıca bkz. A Lâle Sirmen, Eşya Hukuku (9th edn, Ankara 2021) 371

³⁸ Helmut Staab, *Gestaltungsklage und Gestaltungsklagerecht im Zivilprozeß* (Saarbrücken 1967) 22-34; Thomas, Putzo and Seiler (n 30) § 253 Vorb, Rdnr. 5; Karl Spühler, Luca Tenchio, Dominik Infanger and Marc Weber, *Basler Kommentar Schweizerische Zivilprozessordnung* (3. Auflage, Basel 2017) Art. 87, Rdnr. 6, 9; Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, Vol. II (6th edn, İstanbul 2001) 1471-1472; Önen (n 30) 167-168; Arslan and others (n 30) 321; Yılmaz (n 30) 2488; Pekcanitez (n 30) 987-988; Tanrıver (n 30) 627-628; Elif Irmak Büyük, *Medenî Usul Hukukunda İnşai Dava ve İnşai Hüküm* (İstanbul 2021) 133-135

³⁹ Rosenberg, Schwab and Gottwald (n 30) § 92, Rdnr. 1

hükmüne sonradan gerçekleşen bir müdahalede bulunmaktadır. Bu müdahale neticesinde verilen karar, artık tarafların uyuşan irade beyanı gibi sonuç doğurmakta ve bu andan itibaren ilgili sözleşme hükmü hâkim tarafından karar verilen hâliyle geçerliliğini korumaktadır.

B. İnşâî Hükümün Etkilerini Doğurduğu An

İnşâî davanın kabulü hâlinde ortaya çıkan inşâî hüküm, kural olarak, geçmişe etkili değildir (HMK m. 108/3). Bu nedenle, inşâî bir hüküm kesinleşinceye kadar ortaya çıkan hukukî sonuçların korunması, iptal edilmemesi veya değiştirilmemesi esastır. Böylece inşâî bir kararın hüküm ve sonuçları kural olarak⁴⁰ kararın kesinleşmesi anından itibaren ve her hâlükârda kararın kesinleşmesiyle birlikte doğar.⁴¹ Daha açık bir ifadeyle, inşâî bir kararın hüküm ve sonuçlarını doğurabilmesi için şekli anlamda kesinleşmesi şart olup ilgili kararın hüküm ve sonuçları da ancak bu şekli anlamda kesinleşmeden sonraki süreçte etki doğurabilir.

İnşâî hükümün etkilerinin geleceğe yönelik olması kuralına çeşitli istisnalar getirilmiş olup özel bir sebebin varlığı⁴² hâlinde inşâî etkinin geçmişe etkili sonuçlar doğuracağı kabul edilmektedir.⁴³ Daha genel anlamda, doktrinde, aksi kanunen düzenlenmedikçe inşâî hükümlerin geçmişe etkili olmadığına düzenlenmiş olması (HMK m. 108/3) eleştirilmiş ve istisnâî bir kanunî düzenleme olmadıkça her inşâî hükümün sa-

⁴⁰ İnşâî davalarda verilen hükmün etkisinin geçmişe yönelik olup olmayacağı konusunda mutlak bir kuraldan söz edilemeyeceği; geleceğe ve geçmişe etkili olacak şekilde iki tür inşâî dava söz konusu olduğu dahi ifade edilmektedir. Bkz. İlhan E Postacıoğlu and Sümer Altay, *Medenî Usûl Hukuku Dersleri* (8th edn, İstanbul 2020) 252-253. İnşâî davada verilen hükmün etkisinin geçmişe mi geleceğe mi etkili olduğunun maddî hukuk kurallarına göre belirlenebileceği hakkında bkz. BSK-ZPO/Weber (n 38) Art. 87, Rdnr. 2, 8

⁴¹ Rosenberg, Schwab and Gottwald (n 30) § 92, Rdnr. 1; Peter Schlosser, *Gestaltungsklagen und Gestaltungsurteile* (Bielefeld 1966) 58; Staab (n 38) 34; Kuru and Budak (n 30) 50; Yılmaz (n 30) 2488; Arslan and others (n 30) 322; Pekcanitez (n 30) 985; Tanrıver (n 30) 628; Sungurtekin Özkan (n 30) 556; Atalı, Ermenek and Erdoğan (n 30) 341

⁴² Bu özel sebebin kamu düzeninden veya işin doğasından kaynaklanabileceği hakkında bkz. Tanrıver (n 30) 629. Benzer yönde Schlosser (n 41) 59. Özel önemde bir menfaatin varlığı hâlinde kararın geçmişe etkili olduğu hakkında bkz. Sungurtekin Özkan (n 30) 574

⁴³ Staab (n 38) 24, 34; Kuru (n 30) 1478; Arslan and others (n 30) 322; Sungurtekin Özkan (n 30) 559

dece geleceğe etkili olamayacağı dile getirilmiştir. Bu görüş uyarınca, inşai hükmün etkilerini doğuracağı anın tespitinde gerçek olmayan bir kanun boşluğu kabul edilerek ilgili hukukî ilişkinin mahiyetine ve dü-rüstlük kuralına uygun bir çözüm benimsenmelidir.⁴⁴ Bu noktada, inşai hükmün etkisini doğurmaya başladığı anın tespitinin bir hukuk politikası sonucu olduğu da ileri sürülmüştür. Buna göre, kanun koyucu, inşai bir hükmün sonuçlarının ortaya çıkışını hükmün kesinleşmesine kadar erte-leyerek arada geçen zamana katlanma yükünü davacıya yükleyebilir ya da davacının yükünü mümkün olduğunca azaltma yolunu seçerek hük-mün kesinleşmesine bağlı sonuçların geçmişe etkili sonuçlar doğurabile-ceğini kabul edebilir.⁴⁵ Daha açık bir ifadeyle, inşai hükmün etkilerini doğurabilmesi için kesinleşmesi gerekmekle beraber, bu etkilerin geçmi-şe etkili olarak ortaya çıkması söz konusu olabilir.⁴⁶ Özellikle, inşai tale-be konu hukukî ilişkinin kurulmasından sonra ortaya çıkan bir hukukî durumun dikkate alınmasını amaçlayan inşai hükümlerin geleceğe etkili; baştan itibaren hatalı olan bir hukukî ilişkiyi ortadan kaldırmayı amaçla-yan inşai hükümlerin geçmişe etkili olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷ Bu du-rum, özellikle bozucu nitelikte sonuç doğuran inşai hükümler için geçerli olmakla beraber, diğer inşai hükümler için de ileri sürülen iddianın an-lam ve amacı çerçevesinde benzer sonuçlara varılması mümkündür.

İnşai etkinin hüküm ve sonuçlarını doğuracağı anın tespitinde esas alınan kriter, inşai talebin ileri sürülmesinin temelinde yer alan durumun ortaya çıktığı an olmalıdır. Bu durumun hukukî ilişkinin başından itiba-ren var olması hâlinde, bozucu inşai etkiyle ilgili hukukî ilişki baştan itibaren ortadan kaldırılabilir. Hukukî ilişkinin kurulmasından son-ra ortaya çıkan durumlar ise, kural olarak geleceğe etkili inşai hükümlere kaynaklık edecek olmakla beraber, ilgili durumun niteliği ve amacı çer-çevesinde inşai bir talep ileri süren tarafa tanınan hak ve imkânlar dikka-te alınarak geçmişe etkili inşai hükümlere sebebiyet verebilecektir. Böy-lece, inşai talebin dayanağı olan ilgili nedenin hükmün kesinleşmesinden önce doğması hâlinde, inşai etki de o tarihten itibaren ortaya çıkmalıdır. Zira, aksi hâlde, uyarılama talebinde olduğu gibi, sürekli bir sözleşme ilişkisine müdahaleyi gerektiren durumların kesin bir mahkeme kararına

⁴⁴ Budak and Karaaslan (n 30) 156

⁴⁵ Schlosser (n 41) 58

⁴⁶ Üstündağ (n 30) 337

⁴⁷ Staab (n 38) 26

bağlanması için geçecek süreç boyunca tarafların mevcut sözleşme koşullarıyla bağlı olarak borçlarını ifa etmesi gerekecektir. Bu ise, uyarlama talebinde olduğu gibi ileri sürülen inşai talebin amacını gerçekleştirmesini oldukça güçleştirilebilecektir. Zira, inşai talebin haklılığını tespit eden mahkeme kararının kesinleşmesinin beklenmesi, inşai olarak geçmişe etkili bir şekilde bozucu veya değiştirici sonuçların ortaya çıkması amacı ile çelişecek ve inşai bir taleple korunmak istenen taraf için öngörülemez sonuçların uzun bir süre devamı ya da davaya konu işlemin uzun bir süre sonuçlarını doğurmaya devam etmesi gibi talepte bulunmanın amacına ulaşmasını oldukça zorlaştıran sonuçlar ortaya çıkaracaktır. İşte bu şekilde inşai davadan istenilen sonucun sağlanabilmesi için, hükmün inşai davaya temel sebebin doğum anından itibaren etkili olmasının amaçlandığı durumlarda, inşai etki de bu tarihten itibaren ortaya çıkmış kabul edilmektedir.⁴⁸ Diğer bir ifadeyle, inşai talebe temel teşkil eden hukukî değişiklik, dava dışı (öncesi) bir duruma bağlı olduğundan, inşai etki de bu durumun gerçekleşmesi anından itibaren ortaya çıkmaktadır.⁴⁹ Bu kapsamda, örneğin, boşanma veya tüzel kişiliğin feshi davaları geleceğe etkili inşai davalara; soybağının reddi veya genel kurul kararlarının iptali davaları ise, geçmişe etkili inşai davalara örnek olarak gösterilmektedir.⁵⁰

İnşai davanın hüküm ve sonuçlarına ilişkin bu bilgiler ışığında uyarlama davasının amacının belirlenmesi gerekmektedir. Böylece, bu davada verilecek inşai hükmün hangi andan itibaren hüküm ve sonuçlarını doğuracağını da tespit etmek mümkün olabilir. Uyarlama davasının temeli olan aşırı ifa güçlüğü başlıklı Türk Borçlar Kanunu'nun 138. maddesinde, *"borçlu da borcunu henüz ifa etmemiş veya ifanın aşırı ölçüde güçleşmesinden doğan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olursa borçlu, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme"* hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Bu hükümde koşul olarak konulan borcun ifa edilmemiş olması veya hakların saklı tutularak ifa edilmiş olması hâlinde uyarlama talebinin kullanılabileceğine dair düzenleme,

⁴⁸ Önen (n 30) 190; Büyük (n 38) 233

⁴⁹ Pekcanitez (n 30) 986

⁵⁰ Bkz. Yılmaz (n 30) 2488; Pekcanitez (n 30) 985-986; Tanrıver (n 30) 629; Atalı, Ermenek and Erdoğan (n 30) 341. Geçmişe etkili birçok inşai dava vardır. Bu konudaki diğer örnekler için bkz. Önen (n 30) 191; Kuru (n 30) 1478ff; Kuru and Budak (n 30) 57ff; Arslan and others (n 30) 322; BSK-ZPO/Weber (n 38) Art. 87, Rdnr. 8; Rosenberg, Schwab and Gottwald (n 30) § 92, Rdnr. 8-10; Schlosser (n 41) 59-68

işbu hakkın geçmişe etkili olarak kullanılabileceğine açıkça işaret etmektedir. Zira, aksi hâlde, borcun ifa edilmemiş veya uyarlama talep hakkı saklı tutularak ifa edilmiş olması şartı anlamsızlaşacaktır. Şöyle ki, bu dava sonucunda verilen inşâî hüküm yalnız geleceğe etkili kabul edilirse, davada verilen hüküm kesinleşinceye kadar doğan borçların sözleşmeye uygun olarak ifa edilmesi gerekir. Oysa bu hükümde talep edilen borcunu ifa etmemiş olması şart kılınarak verilecek uyarlama kararının geçmişe etkili olacağı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, uyarlama davası neticesinde ortaya çıkan inşâî hüküm, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 108. maddesinin ikinci fıkrasında düzenlendiği şekilde kanunlarda aksine hüküm yoksa inşâî hükmün geçmişe etkili olmayacağı kuralına istisna teşkil etmekte, bir başka deyişle Türk Borçlar Kanunun 138. maddesi geçmişe etkiyi düzenleyen bir kanun hükmü olarak karşımıza çıkmaktadır. O hâlde, taleple bağlılık ilkesine uygun olarak (HMK m. 26/1) davacı tarafından talep edildiği gibi inşâî hakkın kullanılmasına esas etkinin doğduğu tarihten itibaren geçerli olmak üzere uyarlama talebinin kabul edilebileceğinden şüphe etmemek gerekir. Bu nedenle, uyarlama talebinde bulunan davacının talebine uygun olarak ve ancak uyarlama şartlarının oluştuğu andan itibaren geçerli olmak üzere, sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasına karar verilmesi mümkün ve hatta ilgili hükmün amacına ulaşabilmesi için gereklidir. Nitekim bu tarihten itibaren ilgili kanunî düzenlemede aranan şartlar -yukarıdaki I numaralı başlıkta açıklandığı üzere- gerçekleşmiştir. O hâlde, uyarlama davalarında kullanılan inşâî hak, ne boşanma davasında olduğu gibi kararın kesinleşmesinden itibaren sonuç doğurmakta ne de genel kurul kararının iptali davasında olduğu gibi ilgili işlemin baştan itibaren geçersiz/değiştirilmiş sayılması sonucunu doğurmaktadır. Uyarlama davasının hüküm ve sonuçlarını doğurma anı bakımından esas alınan kriter, uyarlama talep hakkının geçerli bir şekilde ortaya çıktığı ve kullanıldığı andır. Bu nedenle, uyarlama davasında verilen hüküm de ne kesinleşmesinden itibaren ne de uyarlama talep edilen hukukî ilişkinin kurulması anından itibaren sonuç doğuracak; aksine, uyarlama talebinin kanunî sınırlamalarına uygun olarak ortaya çıktığı ve ileri sürüldüğü andan itibaren hukukî ilişkiye etki edecek şekilde sonuç doğuracaktır. Daha açık bir ifadeyle, uyarlama davası neticesinde verilen inşâî hüküm, ne geleceğe etkili ne de mutlak bir şekilde tüm geçmişe etkilidir. Bu özelliği ne-

deniyle uyarlama davası, doktrinde, geçmişe ve geleceğe etkili inşâî davalar yanında üçüncü bir kategori olarak da zikredilmiştir.⁵¹

Nitekim, kira bedelinin uyarlanmasına yönelik davalarda, ihtiyatî tedbir yoluyla kira bedelinin tespit edilebileceği yönünde verilen uyuşmazlıkların giderilmesine ilişkin Yargıtay 3. Hukuk Dairesi kararında⁵² da aynı hususlar vurgulanmıştır:

“Uyarlama davalarında amaç taraflar arasındaki sözleşmenin ayakta tutulması ile gerçekleşen olağanüstü durumlar karşısında başlangıçta var olan edimler arasındaki adaletin yeniden tesis edilmesidir. Uyarlama talepli olarak açılan davalarda ihtiyatî tedbir kararı verilmediğinde, dava sonuna kadar kira sözleşmesinin ayakta tutulması bazı hallerde mümkün olmayabilir. Uyarlama davasından beklenen, sözleşmenin gerçekleşen olağanüstü duruma rağmen koşulların değiştirilmesi ile ayakta tutulmasıdır. Açılan davada esas hakkındaki hükme kadar taraflar açısından davanın uzamasından kaynaklanan sakıncaları gidermek ve geçici hukuki koruma sağlamak, böylelikle davacının açmış olduğu davayı kazanması halinde dava konusu olan şeye kavuşmasını daha dava sırasında güvence altına almak mağduriyetin önüne geçmek amacıyla tedbir kararı verilebilir. Aksi halde özellikle pandeminin doğrudan doğruya etkisi nedeniyle veya salgın önleme amaçlı idari tedbirler nedeniyle faaliyetleri yasaklanan veya kısıtlanan sektörlerdeki işletmelerin kiracıları işletme cirolarının azalması nedeniyle aşırı ifa güçlüğüne düşüp kiralalarını ödeyememe durumunda kalıp, uyarlama davasının sonuçlanmasına kadar temerrüt nedeniyle sözleşmenin feshiyle kiralanan dan tahliye edilebilecek ve uyarlama davası ile amaçlanan sözleşmenin ayakta tutulması amacına ulaşamayacak, yargılama sonucu verilecek uyarlama kararı bir şekilde işlevsiz hale gelecektir.”

Kararda da vurgulandığı gibi, uyarlama davasının amacı, taraflar arasındaki sözleşmeyi yeni koşullara uyarlayarak ayakta tutmaktır. Eğer, uyarlama davası kesinleşinceye kadar sözleşmenin uyarlama kararından önceki koşullarının geçerli olacağı kabul edilirse, o güne kadar sözleşme şartları ihlâl edilmiş sayılacak ve sözleşmenin devamı mümkün olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle, yukarıda değinilen Yargıtay 3. Hukuk Dairesi

⁵¹ Yavuz Alangoya, M Kâmil Yıldırım and Nevhis Deren-Yıldırım, Medenî Usul Hukuku Esasları (8th edn, İstanbul 2011) 208-209. Benzer yönde bkz. Rosenberg, Schwab and Gottwald (n 30) § 92, Rdnr. 4ff

⁵² Yargıtay 3 HD, 3452/6001, 04.06.2021 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası)

kararına konu durumlarda, davanın sonunda uyarılama talebi kabul edilerek kira bedeli değiştirilmiş olmasına rağmen, bu karar kesinleşinceye kadar uygulanan ihtiyatî tedbir kararı haksız bir tedbir olabilecektir. Bu durumda ise davacı, davayı kazanmasına rağmen haksız ihtiyatî tedbir nedeniyle tazminat ve sözleşme koşullarını ihlâl nedeniyle diğer taleplerle karşı karşıya kalabilir. Kuşkusuz bu sonuçlar, uyarılama davasının anlam ve amacıyla bağdaştırılamaz. Tüm bu nedenlerle, uyarılama davasının maddî hukukta düzenlenen şartlarının ortaya çıktığı andan ve davacının talebi doğrultusunda⁵³ hüküm ve sonuçlarını doğurabileceğini; verilen hükmün etkisinin geçmişe yönelik ve şartların gerçekleştiğinin kabul edildiği andan itibaren ortaya çıkacağını kabul etmek gerekir.⁵⁴ Hatta bu etkinin ortaya çıkabilmesi için sözleşme ilişkisinin hâlen devam ediyor olması dahi şart değildir. Daha açık bir ifadeyle, uyarılama davasını devam ederken herhangi bir sebeple sözleşme ilişkisi sona ermiş olsa dahi,⁵⁵ sözleşmenin geçerli olarak hüküm ve sonuçlarını doğurduğu

⁵³ Uygulamada da uyarılama koşullarının oluştuğu tarih ile davacının uyarılama talebi doğrultusunda hareket edilerek karar verilmektedir. Bkz. “Davacı, dava tarihi olan 19/03/2015 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere değişen hal ve şartlara göre kira bedelinin uyarlanması istemiştir. Uzun süreli kira sözleşmelerinde edimler arasındaki dengenin aşırı bozulması ve sözleşmenin taraflar açısından çekilmez hale gelmesi durumunda kira parasının günün ekonomik koşullarına uyarlanması için her zaman ‘uyarılama’ davası açılabilir.” Yargıtay 3 HD, 5067/7930, 07.09.2021 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); Yargıtay 3 HD, 6283/2753, 28.03.2019 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); Yargıtay 6 HD, 11928/8860, 22.10.2015 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası)

⁵⁴ Benzer bir durum kira bedelinin artırılması talebini içeren inşai davalarda söz konusudur (Bu davanın inşai dava niteliğinde olduğu hakkında bkz. Alangoya, Yıldırım and Deren-Yıldırım (n 51) 203, 207; Budak and Karaaslan (n 30) 156. Aksi yönde Kuru and Budak (n 30) 100ff). Karş. “Böylece kira tespiti kararları eda davaları sonunda verilen mahkumiyet kararlarına değil, inşai davalar sonunda verilen kararlara, yakın bir nitelik göstermektedirler.” Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 3-633/154, 26.02.2014 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Nitekim, bu tür davalarda da tespit edilen yeni kira bedeli, Türk Borçlar Kanunu’nun 345. maddesinde düzenlenen şartlara uygun olarak kararın kesinleşmesinden ve hatta duruma göre davanın açılmasından daha önceki bir tarihten itibaren geçerli olmaktadır. Burada, kanunî bir düzenleme ile inşai davanın etkileri geçmişe yürütülmüştür. Somut olaydaki uyarılama davaları bakımından ise, açık bir kanunî düzenleme olmasa dahi, etkileri geçmişe yürüten diğer inşai davalarda olduğu gibi (örneğin, genel kurul kararının iptali veya soybağının reddi) hükmün amacından hareketle aynı sonuca varılması mümkün ve gereklidir.

⁵⁵ Kuşkusuz, sözleşme ilişkisinin en başta geçerli olarak kurulmuş olması gerekir. Bkz. Eren (n 2) 547; Kılıçoğlu (n 6) 276

zaman dilimine yönelik olarak uyarlama yapılması mümkündür.⁵⁶ Ancak, uyarlama kararının etkilerin ortaya çıkması her hâlükârda hükmün kesinleşmesine bağlıdır.⁵⁷ Diğer bir ifadeyle, uyarlama davasında verilen hüküm geçmişe etkili sonuçlarını hükmün kesinleşmesiyle birlikte doğuracaktır.

SONUÇ

Taraflar arasında geçerli olarak kurulmuş ve uygulanmakta olan bir sözleşmenin, sözleşmenin kurulması anında taraflarca öngörülemeyecek sebeplerin ortaya çıkmasından etkilenmesi mümkündür. Bu tür sebeplerden olumsuz olarak etkilenen taraf sözleşme ilişkisini ayakta tutmakla beraber, sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasını talep edebilir. Uyarlama davası olarak adlandırılan dava ile davacı, hâkimin davalı ile aralarındaki sözleşmeye müdahalesini ve ortaya çıkan öngörülemez sebepler nedeniyle oluşan dengesizliğin giderilmesini talep etmektedir. Türk Borçlar Kanunu'nun 138. maddesinde aşırı ifa güçlüğü başlığı altında düzenlenen bu talebin koşullarından biri de davacının henüz borcunu ifa etmemiş veya aşırı ifa güçlüğünden kaynaklanan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olmasıdır.

Uyarlama davası ile davacı borçlunun ediminin konusuna hâkim tarafından müdahale edilerek sözleşme ilişkisinin içeriği değiştirilmektedir. Dava yoluyla kullanılması gereken bu hak, hukukî ilişkiyi değiştirci nitelikte sonuçlar doğurmakta olduğundan inşâî bir etkiye sahiptir ve bu nedenle böyle bir taleple açılan dava da inşâî dava olarak nitelendirilecektir. İnşâî davalarda verilen hükümlerin, kural olarak, geleceğe etkili olduğu kabul edilmektedir. Ancak, inşâî hakkın amacından hareketle

⁵⁶ “Yukarıda yapılan açıklamalara göre sözleşmenin uyarlanması için gereken unsurlar bakımından varlığı aranan ön şart “borcun ifa edilmemiş veya ihtirazi kayıtlı ifa edilmiş” olmasıdır. Kısmi ifa halinde ise ifası yapılmayan kısım içinde uyarlama talebinde bulunulabilir. İhtirazi kayıtlı yapılan edim ifaları bakımından uyarlama talepli davanın açıldığı sırada taraflar arasındaki sözleşme ilişkisinin halen varlığının devam etmekte olması gibi bir şart kanuni düzenlemede mevcut değildir. Bu açıklamalara göre TBK m.138 hükmü uyarınca, dava tarihi itibarıyla salt sözleşmenin sona ermiş olması uyarlama sebepli olarak kira bedelinden tenzil ile istirdat istemli davanın açılması ile görülmesine engel değildir.” Yargıtay 3 HD, 6903/8128, 24.10.2022 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); Oğuzman and Öz (n 5) 608. Karş. Eren (n 2) 548

⁵⁷ Thomas, Putzo and Seiler (n 30) § 253 Vorb, Rdnr. 6; BSK-ZPO/Weber (n 38) Art. 87, Rdnr. 6

ortaya çıkan çeşitli istisnalar vardır. Bu kapsamda, inşai hükümlerinin etkisinin, istisnaî olarak, geçmişe etkili olabileceği ve bağlantılı olduğu hukukî ilişkinin başından itibaren sonuç doğurabileceği ifade edilmektedir. Diğer yandan, uyarlama davasında olduğu gibi, ilgili inşai hakkın şartları ve amacından hareketle inşai etkinin ne zamandan itibaren sonuç doğuracağını ayrıca tespit etmek de gerekebilir. Zira, uyarlama davası neticesinde ortaya çıkan inşai hüküm, ne uyarlama konusu ilişkinin başından itibaren geçmişe etkili ne de uyarlama davasında verilen hükmün kesinleşmesinden itibaren geleceğe etkili kabul edilebilir. Bu hüküm, inşai hakkın kullanımına esas koşulların oluşmasından ve bu hakkın kullanılmasından itibaren sonuçlarını doğurmalıdır. Böylece, uyarlama talebinin maddî koşulların oluştuğu andan itibaren geçerli olmak üzere geçmişe etkili bir inşai hüküm karşımıza çıkabilir.

KAYNAKÇA

Alangoya Y, Yıldırım MK and Deren-Yıldırım N, Medenî Usul Hukuku Esasları (8th edn, İstanbul 2011)

Aldemir Toprak İpek B, ‘İnançlı İşlemden Kaynaklanan Tescile Zorlama Davası’ (2022) (2) Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1149-1175

Arat A, Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması (Ankara 2006)

Arslan R, Yılmaz E, Taşpınar Ayvaz S and Hanağası E, Medenî Usul Hukuku (8th edn, Ankara 2022)

Atalı M, Ermenek İ and Erdoğan E, Medenî Usûl Hukuku (5th edn, Ankara 2022)

Aybay ME, ‘Sözleşmelerin Değişen Koşullara Göre Uyarlanması’ (2016) 1 Cevdet Yavuz’a Armağan 324-348

Baştuğ İ, Borçlar Hukuku -Genel Hükümler- (İzmir 1977)

Bingöl I, Mücbir Sebep (Ankara 2011)

Budak AC and Karaaslan V, Medenî Usul Hukuku (6th edn, İstanbul 2022)

Bulut U, Medeni Usul Hukukunda Davaların Yığılması (Ankara 2017)

Büyük EI, Medeni Usul Hukukunda İnşai Dava ve İnşai Hüküm (İstanbul 2021)

Dauener-Lieb B and Dötsch W, ‘Prozessuale Fragen rund um § 313 BGB’ (2003) NJW/13 921-927

Dauener-Lieb B and Langen W, Nomos Kommentar BGB, Band 2 (4. Auflage, Baden-Baden 2021) (NK-BGB/Yazar)

Dayınlarlı K, Milletlerarası Sözleşmelere İlişkin İlkeler (Ankara 2005)

Doğan G, ‘Aşırı İfa Güçlüğü Nedeniyle Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması’ (2014) 111 TBB Dergisi 9-36

Eren F, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (25th edn, Ankara 2020)

İnal T, Borca Aykırılık (Ankara 2014)

Jauernig, Bürgerliches Gesetzbuch (18. Auflage, München 2021) (Jauernig/Yazar)

Kaplan İ, Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi, Sözleşmenin Yorumu, Sözleşmenin Tamamlanması, Sözleşmenin Değişen Hâl ve Şartlara Uydurulması (Ankara 1987)

Kılıç S, ‘Aşırı İfa Güçlüğü ve Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması’ <<https://www.mondaq.com>> Erişim tarihi: 07.11.2022

Kılıçoğlu A, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (20th edn, Ankara 2016)

Kocayusufpaşaoğlu N, Borçlar Hukukuna Giriş (6th edn, İstanbul 2014)

Krüger W, Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 3 (9. Auflage, München 2022) (MüKo-BGB/Yazar)

Kuru B, Hukuk Muhakemeleri Usulü, Vol. II (6th edn, İstanbul 2001)

Kuru B and Budak AC, Tespit Davaları (2nd edn, İstanbul 2010)

Oğuzman K and Öz T, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Vol. I (18th edn, İstanbul 2020)

Önen E, İnşai Dava (Ankara 1981)

Özdilek H, ‘Ahde Vefa –Pacta Sund Servanda- İlkesinin İklim değişikliğine Bağlı Doğa Felaketleri Kapsamında Değerlendirilmesi’ (2021) Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 123-148

Özkaya Ferendeci HÖ, ‘Alman ve İsviçre Hukukları’ndaki Kademeli Dava (Stufenklage) ile 6100 Sayılı HMK’ya Göre Belirsiz Alacak Davası’nın Karşılaştırılması’ (2012) 18(1) MÜHF-HAD 353-382

Pekcanıtez H, Pekcanıtez Usûl Medenî Usûl Hukuku, Vol. II (15th edn, İstanbul 2017)

Postacioğlu İE and Altay S, Medenî Usûl Hukuku Dersleri (8th edn, İstanbul 2020)

Rauscher T and Krüger W, Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen, Band I (6. Auflage, München 2020)

Rosenberg L, Schwab KH and Gottwald P, Zivilprozessrecht (18. Auflage, München 2018)

Serozan R, ‘Karşılıklı Sözleşmelerde Baştan Dayatılmış veya Sonradan Oluşmuş Edimler Arası Dengesizliğin Uyarlama Yoluyla Düzeltilmesi’ (2020) Prof. Dr. M.Kemal Oğuzman Anısına Armağan 1013-1030

Schlosser P, Gestaltungsclagen und Gestaltungsurteile (Bielefeld 1966)

Schmidt-Kessel M and Baldus C, ‘Prozessuale Behandlung des Wegfalls der Geschäftsgrundlage nach neuem Recht’ (2002) NJW/29 2076-2078

Schulze R, Bürgerliches Gesetzbuch Hadkommentar (11. Auflage, Baden-Baden 2022) (HK-BGB/Yazar)

Sirmen AL, Eşya Hukuku (9th edn, Ankara 2021)

Spühler K, Tenchio L and Infanger D, Basler Kommentar Schweizerische Zivilprozessordnung (3. Auflage, Basel 2017) (BSK-ZPO/Yazar)

Staab H, Gestaltungsclage und Gestaltungsclagerecht im Zivilprozeß (Saarbrücken 1967)

Sungurtekin ÖM, ‘İnşai Karar ve Özellikleri’ (2004) 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı 553-576

Şanlı C, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları (İstanbul 2005)

Thomas H and Putzo H, Zivilprozessordnung (41. Auflage, München 2020) (Thomas/Putzo/Yazar)

Topuz S, Denge Bozulması ve İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale –Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi– (Ankara 2009)

Ülgen C, ‘Uyarlama Davaları’ (2002) 49 Mevzuat Dergisi <<https://www.mevzuatdergisi.com/2002/01a/03.htm>> Erişim tarihi: 07.11.2022

Üstündağ S, Medeni Yargılama Hukuku (7th edn, İstanbul 2000)

Yılmaz E, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Vol. II (4th edn, Ankara 2021)

Bilgin Yüce M and Özmen Ethem S, ‘Verilen Karar Sonrasında Tapuda Tescil Değişikliği Yaratın Davalarda Verilen (TMK m.1010/b.1 ve TMK m.1011/b.1) Şerhleri ve Sonuçları’ (2022) (4) Ankara Barosu Dergisi 323-361